

Menorca. A Mallorca, enfront de les altres illes, la presència massiva d'algun castellanisme, com el cas de *gaviota*, es pot correlacionar fàcilment amb la presència d'immigració de parla castellana, amb la cultura de superestat en llengua espanyola, amb el negoci del turisme en què hi predomina també l'espanyol, en un ocell tan aprofitat com a reclam comercial. Unes taques lingüístiques de llengua forana, per bé que sovint acompanyades del nom genuí, que perviu amb fortalesa.

Finalment cal dir que és del tot encertat destinar un mapa al *niu* (mapa 171), atenent que significa 'ocell petit' en bona part de Mallorca, canvi que ha originat la necessitat d'assignar un altre terme al concepte 'niu', amb la solució *nieró*, un joc de desplaçaments ben original de Mallorca.

Els resultats són excel·lents i innovadors en una mesura notable, la presentació gràfica és impecable, tot fruit d'una feina llarga, acurada, sistemàtica i autoexigent. Celebrem l'aparició d'aquest llibre i en felicitem els autors i els editors. Les sigles *AOIB* figuraran a partir d'ara entre les imprescindibles obres de dialectologia romànica i d'ornitologia general.

Xavier LUNA-BATLLE

ARCHER, Robert (ed.) (2017): Ausiàs March. *Dictats. Obra completa*. Madrid: Cátedra, 1.138 p. (Letras Hispánicas, 788)

La primera salutació, que sigui per a l'editorial Cátedra, per haver encetat amb Ausiàs March les edicions bilingües d'obres hispàniques originàriament no escrites en llengua.

Quant al llibre —sigui notat també a l'avançada que compta amb més d'un miler de pàgines—, cal començar dient que la introducció s'inicia oportunament amb una referència al famós *Proemi* de Santillana, on el gran poeta castellà lloà el domini de l'art poètica i l'elevació de pensament del gran poeta valencià. L'art de March va ser valorat també per l'editor de 1555, Juan de Resa, que justificà així la publicació «en la honda Castilla» d'un poeta que escrivia en català antic (p. 19). S'hi deixa assentada, doncs, des del començament la petja de March en les lletres hispàniques (p. 15-23) i el seu enaltiment «como máximo poeta español» (p. 21). Així mateix, en l'edició s'assenyalen versos que prendran altres autors, com Garcilaso de la Vega, en préstec (p. 110).

Amb la solvència de qui coneix bé Ausiàs March, l'hispanista Robert Archer ens descriu a continuació el personatge històric dins d'un món en extinció, que apuntava a un altre món, socialment i econòmicament, nou (p. 38-39). Tot seguit, a l'apartat «La cosmovisió de Ausiàs March» es tracta de la imatge de l'univers, de la Bíblia i de la dona, tots tres punts neuràlgics quant al canvi de mentalitat propi d'aquell temps. D'una banda, se'ns hi mostra el recolzament de March al text revelat, així com a la idea d'un Déu encara dur i justicier; d'altra, se'ns fa palesa la seva arrelada misogínia. Els dos darrers punts ens el fan contrastar amb Ramon Llull —més de segle i mig anterior—, el filòsof racionalista que evitava citar l'Esclat per tal de no topa amb una altra religió i que, al *Llibre de Contemplació en Déu*, basava la superioritat de la llei cristiana per sobre de les altres a causa de la seva valoració de la dona, donat que se l'igualava a l'home.

Tot just ací es considera normal la influència de Llull, ja que a la biblioteca marquiàna hi havia set títols del gran filòsof mallorquí, i un altre, a la de son pare. Amb tot —a l'apartat relatiu a les fonts, que tracten de l'aspecte literari i el filosòfic—, es reconeix que es fa difícil d'identificar aquesta influència, bé que hi hagi trets que s'observin fàcilment, com ara que tots dos defensin amb contundència que l'amor és afer prioritari i totpoderós.¹

1. Al voltant d'aquest influx, pot interessar remetre a la subtil al·lusió d'Annamaria Compagna en «Llull et la sagesse des troubadours», dins del *Colloque d'Histoire de la Philosophie Médiévale. A partir de Raymond Lulle: la Philosophie des laïcs et l'hybridation des savoirs* que va tenir lloc a París el maig del 2016, publicat a *Mirabilia a Med/Trans* 5 (2017).

Segueix el capítol que fa referència a la transmissió i ordre de l'obra,² al qual succeeix el dedicat a la temàtica de l'amor, tant en la teoria, com en la pràctica dels poemes —o *dictats*, com en deia March. S'aprofundeix a la seva art poètica, dins la tradició trobadoresca, però de la qual March s'allunya gràcies al seu tarannà innovador (p. 66-78). Es tracta després de la llengua i l'estil i, finalment, de la mètrica, amb un quadre on es detalla la rima de cada poema (p. 88-92).

En el punt referent als criteris de l'edició no se'ns especifica si és edició crítica, possiblement a causa de l'abús que s'ha fet d'aquesta qualificació degut al seu prestigi; bé que, sens dubte, ho és a la llum de l'Apèndix actual (p. 1.093-1.134) o també comptant amb el de l'edició anterior del mateix Archer, de 1997, que ocupava tot un volum i on figurava l'aparat crític complet segons els canons habituals. En el nostre Apèndix —en bona lògica, de manera resumida— es fa la relació dels manuscrits i es donen notes textuals per a cada poema.

Les darreres pàgines es destinen al tradicional índex dels primers versos. I malgrat que a un llibre tan gruixut es fa difícil fer propostes que l'allargarien, un petit glossari potser hi hauria escaigut ja que està destinat a un públic castellanoparlant.

I passem a la bibliografia (p. 95-104), que, sent un recull selectiu i no exhaustiu —cosa que és d'agrair—, permet de fer-hi molt lliurement algunes indicacions. La bibliografia és selectiva també pel que fa a les edicions marquianes, ja que n'hi ha de tota mena i són molt abundants (completes, antològiques...). Així, s'hi inclou l'edició facsímil de la primera traducció castellana, la de Romaní —concreto: va ser una edició de luxe, en pergamí, amb un estoig de roba—, a càrrec de la Generalitat Valenciana de 2009. No la conec, però és de suposar que comença amb la tan noble *Epístola de Don Baltasar de Romaní al excelentísimo señor, el duque de Calabria*: «Todos los hombres, excelentísimo señor, dessean saber naturalmente...». I la recordem principalment per tal com el traductor pioner declara com a mòbil la seva dificultat de comprensió: «trabajando d'entender sus dificultades, tantas vezes leyendo lo que dudava puse la vista por sus metros, que fui movido a traduzillos en lengua castellana». Avançà, doncs, el que és ben sabut: March és profund i difícil. Heus ací un bon motiu per a traduir-lo.

Ara bé, aquella referència bibliogràfica de la traducció de Romaní potser convidava a donar-ne una d'anterior, també facsímil, ja que el 1997 se n'havia fet una altra, en rústega, que es compon de dos volums —es veuen, però, com una unitat, ja que van en una mateixa funda de cartró—: *La primera edició valenciana de l'obra d'Ausiàs March (1539)* —amb l'autoria de Vicent Josep Escartí a la coberta— i *Las obras de Ausiàs March traducidas por Baltasar de Romaní* —el facsímil estrictament—; volums que foren editats en col·laboració (Bancaixa-Universitat de València-Generalitat Valenciana-Biblioteca Nacional), a València, Gràfiques Soler.³ Hom es pot confondre, com em va passar a mi mateixa. Per tant, com que hi ha un seguit d'edicions per part de la Generalitat valenciana, que ha estat pròdiga lògicament en les reedicions de l'obra de March —com bé recull precisament la bibliografia que ressenyem, on s'anoten 5 edicions d'aquesta institució, i una més de la Diputació de València—, seria orientador de concretar-ne detalls —com ara el tipus d'edició, de luxe o rústega—, cosa que normalment no es fa, ja que d'altra manera es pot caure en la confusió.⁴

2. Encara que aquest no és lloc idoni per a tractar de l'*stemma codicum*, el qual Archer exposà a l'Apèndix de la seva edició de 1997 (p. 33), hi ha una tesi prou recent (Vicent Ramon Poveda Clement, *La font de l'editio princeps d'Ausiàs March*, Universitat d'Alacant, 2013) sobre les relacions genealògiques dels poemes i dels cançoners de March.

3. Tots dos volums van sense numerar i en el que acompanya la reproducció facsímil hi ha, a més de l'edició amb grafia actualitzada, un llarg estudi introductor sobre l'obra de March i la impremta del segle XVI (p. 9-74, amb capítols com «Les traduccions de March als països hispànics i la seva influència en la poesia castellana»).

4. He d'afegir que l'enrenou s'accentua comptant que Escartí publicà —casualment també el 2009—: *Poesies. Ausiàs March* (editat per la Institució d'Alfons el Magnànim de València, llibre que jo tenia al cap perquè l'havia ressenyat a *Caplletra* 51, 2011, p. 239-245). Aquesta edició parteix d'una anterior del mateix autor (1993, ed. d'Alfons el Magnànim), que seguia l'aleshores canònica de Pagès i que —amb regularització consonàntica— no és crítica tampoc (p. 33). Cal dir que Vicent Escartí és citat a la bibliografia de l'edició de ressenyem.

Dins la bibliografia encara, s'ha de ressaltar la discreció del professor Archer que es fa palesa en la selecció molt dràstica dels seus propis treballs marquiens. I, per tal de citar-ne algun deixat de banda, selecciono el comentari al «Cant espiritual», en les p. 241-264 de *Lectures d'Ausiàs March* (Fundació Bancaixa, Madrid, 1998), llibre amb introducció d'Albert Hauf, coordinador de les conferències de 9 especialistes que s'hi apleguen, les quals tingueren lloc del 15 de gener al 10 de desembre de 1997 — any que es declarà «Any March» — i que mostren bé les facetes d'un March polivalent. Archer ens hi explica el poema CV com una pregària des d'una crisi de fe, on es planteja el complex tema de la predestinació.

Tornant de nou a la traducció de Romaní, i en una altra nota marginal, sembla escaient de fer esment del comentari del Dr. Badia i Margarit, car hi veia ja una faceta d'interès per a mostrar el procés del bilingüisme.⁵ Interès que podem ampliar i estendre fins a l'actual publicació, donat que el fet que la traducció al castellà tingui un il·lustre precedent de gairebé 5 segles enrere — al qual, a més, s'han afegit molts altres — fa apujar el seu valor.

Caldria afermar, doncs, el relleu de la tasca traductora, i ho fem arran del pròleg: «En castellano existen algunas aproximaciones notables a la obra en verso (sobre todo las de Pere Gimferrer y José Mª Micó), pero los poemas de Ausiàs March solo viven plenamente en su propia lengua. Por consiguiente, en esta edición el lector encontrará el texto original de los *dictats*, al que acompañan traducciones en prosa cuyo propósito es simplemente aclarar sus palabras y sus ideas (que no es poco)», p. 12-13. És cosa sabuda la pèrdua d'identitat dels poemes en vessar-los a altra llengua, sobretot si es tracta d'autors tan importants; però, d'acord amb la darrera valoració, entre parèntesi, tenim en compte que, com més va, més es valora l'àrdua feina de traduir *per se* i no es té com un mer acompanyament, com bé mostra que figurin els noms dels traductors al títol (així, el de Baltasar de Romaní) o a la coberta de l'edició (com esdevé ací mateix).

Encara, al preàmbul a l'edició que ressenyem llegim quelcom semblant i que recorda el mòbil de Romaní: «El único propósito de estas versiones es explicar el sentido del texto original» (p. 93); però no s'han de menystenir aquestes traduccions que han estat revisades extensament per l'editor mateix amb l'assessorament lingüístic d'Ana de Miguel Canuto. Per tant, també d'ací estant, a l'hora de ressenyar-les, els donem tota la importància, especialment tractant-se d'un cas tan estudiat i discutit com és el nostre poeta, en qui cada poema és un repte d'interpretació; ergo, de traducció. I sense entrar a distingir les novetats que avui aporten els traductors, ja que cada vers ens faria obrir una reflexió o ens portaria a un treball comparatiu digne d'una tesi doctoral,⁶ subratllem l'alta feinada realitzada, destacant que «las traducciones en prosa han sido llevadas a cabo principalmente por Marion Corderch (Universidad de Durham, Reino Unido) i José María Micó (Universidad Pompeu Fabra, Barcelona)», p. 93.

A l'últim, volem insistir en el moment de transició que March —i la ciutat de València molt en especial— visqué, recordant el clímax cultural que hom acostuma a reconèixer ja dins l'espectre de l'Humanisme i que ens anirà conduint cap al final d'aquesta ressenya.

Des d'una visió àmplia del fenomen literari, podem citar unes línies de la tesi doctoral *La tradición del Humanismo mediterráneo: "Lo Somni"* (2017) d'Ilias Oikonomopoulos, que al·ludeix a March: «Los textos catalanes que consideramos humanísticos inauguraron, pues, un nuevo género, la novela (caso de *Curial e Güelfa* y *Tirant lo Blanch*), recuperaron otro género, el diálogo, arraigado en la Antigüedad clásica (caso de *Lo Somni*, obra cumbre de la literatura catalana), y dieron nuevo ser a la poesía, como es el caso de Ausiàs March». Opinió que no vol dir que el faci humanista de cap a peus, donat que diu: [se da] «el primer paso en la poesía, con la gran figura de Ausiàs March, que domina en las letras

5. «La impronta renacentista en las letras catalanas. Latín y romance en los siglos xv y xvi», *Revista de Lengüas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 4, 1996, p. 165-180.

6. Així s'ha fet, per exemple, a la de Mª Àngeles Fuster, «La traducción de clásicos medievales: La novela caballeresca catalana *Curial e Güelfa*» (2008).

catalanas de la primera mitad del siglo xv, habiendo también recibido algo de las nuevas ideas que han surgido.»

La comparació amb les lletres castellanés, tan adient per a una edició bilingüe catalano-castellana, es reflecteix des del pròleg, en el qual es posa a March —i ho recull la contracoberta— en paral·lel a Garcilaso com a fundador de la poesia moderna en castellà; fita que, per contra, no va assolir el contemporani de March i així mateix grandíssim poeta, Juan de Mena. A March, però, tot i que no hagués escrit a l'«ítálico modo» com aquell, se l'ha considerat fundador d'acord amb el seu ressò en terres castellanés i amb la vitalitat de la projecció de la seva obra al llarg del temps; probablement, això, segons deixa entreveure el professor de la Universitat d'Atenes citat, per haver viscut i expressat poèticament —encara que sigui en part— els efectes primerencs del nou corrent.

No és baldera, per tant, la qüestió del perfil, grau o dimensió, de la seva assumpció humanística, com bé comprovarem en els seminaris que coordinàvem amb el prof. Joan Ribera al decenni dels 90 al Centre Cultural Blanquerna de Madrid, on, en tractar de March, plantejàrem la seva ambigüitat. I hi dèiem: «La poesia moderna —en els seus inicis trobem la de March, sincera i autèntica— mostra la problemàtica humana, deixant de banda els tòpics dels poetes anteriors com imatges estereotipades i buides de sentit, de tan repetides. I el poeta cerca com revelar les noves preocupacions humanes amb noves paraules i amb renovats simulacres» (p. 201).⁷ I ho constatarem encara arran del darrer vers de la tornada del poema XLVI (ed. Archer 1997, p. 201; a la recent, p. 378), el famós «Veles e vents han mos desigs complir», on el poeta expressa la incertesa davant l'amor, comparant-lo al joc de daus: «A joc de daus vos acompararé».

Car, havent llegit el poema, hom es demana si aquesta incertesa del vers final fa referència a la inseguretat davant la salvació per l'amor perjudicial incontrolat per la raó, o bé a la inevitable limitació humana per la impotència davant la inexorable fortuna. Perquè el drama de March, com l'amant apassionat que se'n representa en la preciosa imatge que el fa anar contra veles i vents a la primera meitat del poema, és de caire pecaminós —condemnat, doncs, com els jocs d'atzar—; però ell, plantant cara, vol reeixir fins i tot davant la mort, segons confessa a la segona meitat.⁸ Ara bé, tot plegat, com que hi ha més sentiment que racionalitat, es reconeix impotent davant del fat, segons resum la tornada,⁹ on és conscient que el seu gegantí esforç és debades.

Filant prim, doncs, cal demanar-se si el patiment final de March és resultat del neguit per no poder controlar bé la passió o bé per trobar-se amb els límits del coneixement i, al capdavall, desvalgut i inerm. Sembla que no podem arrencar-lo segons una de les dues interpretacions —i potser se'n podrien afegir més—; però en aquesta conjuntura, la primera opció és més aviat simptomàtica d'una mentalitat medievalitzant, mentre que la segona augura nous abismes d'inseguretats humanes.

I sincerament, crec que, de fet, no caldria dilucidar cap a on es decanta, perquè ja és ben modern això de trobar-nos davant —almenys dues— posicions obertes irremeiablement: com passa al *Protògores*. I tot i que no es tracta de comparar la inquietud i la profunditat d'aquell vers amb les d'aquesta obra platònica —òbviament, ben diferent des de qualsevol punt de vista—, hi ha en comú que ens veiem obligats a llegir el poema amb una lectura no unidireccional, com eren —per contra— els textos típicament medievals.

7. «Ausiàs March, *Veles e vents han mos desigs complir*: March, medieval i/o humanista»; dins el llibre coordinat per Fina Llorca (2003): *Lectures de literatura catalana a Madrid. Quinze lliçons del seminari al Centre Cultural Blanquerna (1997-2002)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 191-206.

8. Així, la nostra edició, en les línies introductòries al poema, en fa la descripció distingint els dos blocs, car el tema central és l'afany del poeta per demostrar la fermesa del seu amor i, a partir del v. 25, «el poeta reflexiona sobre lo que implicaría su propia muerte, y la necesidad que siente de someterse a tan arriesgada prueba a pesar de todo» (p. 375).

9. «Amor, de vós, jo-n sent més que no-n sé,/ de què la part pijor me'n romandrà./ e de vós sap lo qui sens vós està./ A joc de daus vos acompararé. [...] Amor, os siento más que os conozco./ por lo que de vos me quedará la peor parte./ pues os conoce quien no os tiene./ Os compararé con el juego de dados» (ed. Archer 2017, p. 378-379).

Així doncs, sols ens queda dempeus la grandiositat i ferma voluntat del seu jo, d'una banda, i l'acceptació un xic amarga, de l'altra; trets així mateix ben moderns. Fos com fos, doncs, March va fer una passa endavant en el curs literari en llengua catalana. Benvingut sigui —de la mà del professor del King's College— a la profunda Castella.

Júlia BUTINYÀ

Universidad Nacional de Educación a Distancia

AVENOZA, Gemma / SIMÓ, Meritxell / SORIANO ROBLES, M. Lourdes (ed.) (2017): *Estudis sobre pragmàtica de la literatura medieval*. València: Universitat de València, 340 p.

És possible elaborar un pragmatisme literari a partir de textos cronològicament tan allunyats del lector actual com ho són els de l'Antiguitat i els de l'Edat Mitjana? Quin és el mètode que cal seguir, si es pretén extreure informació d'obres elaborades fa centúries i sorgides d'un cúmul de realitats socials i històriques alienes a l'estudi del segle XXI? Aquestes qüestions són el punt de partida per a l'elaboració d'*Estudis sobre pragmàtica de la literatura medieval*, obra que s'inscriu dins del projecte de recerca Pragmàtica de la literatura medieval (AGAUR 2014SGR51) i que, en paraules del professor Vicenç Beltran, «explora a través de la pràctica de l'anàlisi literària una aproximació empírica als aspectes pragmàtics de la literatura medieval» (p. 10). En efecte, és indubtable que, durant tota l'Edat Mitjana, la literatura gaudia d'una molt bona consideració social per la seva funció palesament pràctica i que, contràriament al que succeeix en l'actualitat, ningú no gosava posar en dubte. Així doncs, per entendre'n el significat i la funció, és necessari investigar les inquietuds que la van motivar. Els quinze articles que conformen el present volum exploren l'ús i la funcionalitat de la literatura durant l'Edat Mitjana, donant especial importància als gèneres lírics, a fi de comprendre el context en què s'originava i el seu rol en la societat.

L'article que inaugura l'obra, a càrrec de Beltran, s'ocupa precisament de reconstruir la força il·locucionària que justifica la creació d'un text a partir de l'anàlisi ideològica d'*Un nou sirventes ses tardar*, del trobador Bonifaci Calvo, relacionat amb l'obra de Gómez Manrique i, posteriorment, de Garcilaso de la Vega. Beltran explora la forta relació entre el creador i el receptor del text en un entorn majoritàriament oral i de recepció col·lectiva, en el qual la literatura era una eina de transmissió d'ideologies i models de comportament aristocràtics. El sirventès de Calvo és un bon exemple de la representació poètica d'una actitud determinada: la relació de vassallatge entre un trobador (creador) i el seu sobirà (receptor) en un context nobiliari feudal en el qual el poeta vol posar de manifest les seves opinions. D'una forma semblant, Gómez Manrique legitimaria les seves pròpies reivindicacions a la carta *Consolatoria a la condesa de Castro* i Garcilaso de la Vega faria la seva pròpia interpretació de la tragèdia de Dido adaptant-la a la seva perifèria humanista.

Centrant-se en la relació entre text i context dins d'un marc estrictament medieval, Caiti-Russo estableix una comparació a nivell de grafia i d'estructura entre els *Thalami* o llibres governamentals de la Montpeller medieval i els cançoners trobadorescos que es van confeccionar en aquesta mateixa regió, especialment el cançoner E (BN f.f. 1749). És especialment interessant la reflexió entorn al concepte de "text" com a noció problemàtica de definir en una època caracteritzada per les *varia lectiones* d'un mateix manuscrit. La confrontació entre ambdós documents mostra la superposició de fases d'una escriptura memorial col·lectiva que es perllonga durant dos segles (1260-1426) des de dues perspectives diferents. Amb un conflicte semblant es troba Joan M. Perujo quan examina la recepció de la traducció catalana trescentista de la *Historia destructionis Troiae*, de Guido delle Colonne (ms. 46-3 de la catedral de Toledo): determinats passatges del text coincideixen amb altres versions romàniques de l'obra, fenomen que dona pistes per saber com era el text original a partir del qual foren traduïdes les *Histories troianes* italianes, aragoneses, franceses i castellanques, i que hauria de permetre la reconstrucció d'un model subjacent.